

ЕКОНОМІКА ЗНАТЬ ТА ОСВІТА: ФІЛОСОФСЬКИЙ КОНТЕКСТ

А.М. Сингаївська

здобувач кафедри філософії

Національного технічного університету України

“Київський політехнічний інститут”

У статті розкрито сутність економіки нового інноваційного типу у цивілізованому суспільстві – економіки знань, що характеризує новий стиль мислення і нову культуру суспільних відносин. Даються пояснення зв'язку економіки знань з філософською концепцією постіндустріального суспільства. Наукова думка свідчить, що „економіка знань” є міждисциплінарним поняттям. Провідна суспільна роль у цьому контексті належить освіті, науці та ІКТ, від інтеграції яких залежить розвиток суспільства знань.

Ключові слова: економіка знань, постіндустріальне суспільство, суспільство знань, освіта, когнітаріат.

Відповідно до Комюніке Конференції Міністрів країн Європи 19-20 травня 2005 р. серед інших у вітчизняній освіті ставиться задача формування суспільства „Економіки нових знань” [11].

Аналіз останніх публікацій і досліджень показує надзвичайну зацікавленість наукової спільноти щодо „економіки знань”, це словосполучення зустрічається у десятках, якщо не сотнях публікацій. Над ідеологією економіки нового типу працюють філософи, соціологи, вчені економісти та науковці у галузі ІКТ.

По-перше, зазначаємо, що поштовхом для досліджень довкола економіки знань стала праця Е.Тоффлера „Третя хвиля”, в якій йдеться про відходження у минуле індустріальної ери другої хвилі цивілізації та розвиток процесів створення цивілізації третьої – інформаційної – хвилі.

По-друге, відзначаємо у цьому напрямі наукові праці інноваційного дослідника Д.М.Амідон, президента канадського університету П.Давенпорта, розробника теорії інтелектуального капіталу Л.Едвінссона, філософа і соціолога Г.Маркузе, доктора економіки Е.Мончинської, спеціалістів у галузі стратегічного управління та управління інноваціями Д.Тиса і Ч.Г.езборо, соціолога Н.Штер

Останнім часом активно працюють у полі „економіки знань” російські вчені. Серед множини публікацій інтерес викликають наукові

доповіді та праці докторів економіки В.Л.Іноземцева, Г.Б.Клейнер, Б.З.Мільнера, М.Д.Матрусова, С.В.Мищерякова, академіків РАЕН Г.Т.Артамонова і РАН В.Л.Макарова, вчених-економістів О.М.Вихоревої, О.О.Дагаєва, І.С.Ферової, провідного фахівця з маркетингу Б.А.Соловйова.

По-третє, зауважимо на те, що українська наука звернулася до даної проблематики тільки недавно. Питанням економіки знань приділяють увагу вчені: філософ А.І.Ракітов, доктори економіки С.Вовканич, А.С.Гальчинський, В.Куценко, фахівці у галузі інформаційних систем В.Д.Гавловський, Р.А.Калюжний, В.С.Цимбалюк тощо.

Існують різні точки зору на сутність поняття „економіки знань”. Відповідників англійською мовою для визначення економіки знань використовують багато: здебільшого „knowledge economy”, а також „new economy” (нова економіка), „knowledge-based economy” (економіка, що базується на знаннях), „knowledge-intensive industries” (індустрія інтенсивних знань) тощо.

Термін „knowledge economy” („економіка знань” або „знаннева економіка”) вперше введено в науковий оборот у 1962 р. Спочатку австро-американський економіст Ф.Махлуп, якому належить авторство нововведення терміну, вклав у нього розуміння просто як сектор економіки, але згодом він став вико-

ристовуватися для визначення типу економіки, де знання відіграють вирішальну роль, а виробництво знань стає джерелом зростання національної або ж і світової економіки [6]. На думку фахівців Всесвітнього банку, під економікою знань варто розуміти „економіку, що створює, поширює і використовує знання для прискорення власного зростання і підвищення конкурентоспроможності” [8]. Давенпорт П. вважає економіку знань або, інакше, „економічний ефект знань” як термін, що використовується для позначення еволюції країн з передовою економікою за останні три десятиліття [4].

Отже, економіка знань ставить не тільки дотичні до економічного сектору питання, а визначається як надзавдання для сучасного суспільства, та з розвитком інформаційного суспільства в країні вони стають двома платформами суспільства знань.

В Україні початком державницької позиції в цьому напрямі стали парламентські слухання 21 вересня 2005 р., де основною була наукова доповідь Інституту економічного прогнозування Національної академії наук України „Економіка знань та її перспективи для України” [3].

До економіки знань звичайно відносять три основні сфери: науково-дослідні й дослідно-конструкторські роботи (НДДКР) та інновації, освіта і навчання, інформаційно-комунікаційні технології. Ці самостійні галузі соціально-економічного сектору країни у сукупній взаємодії сприяють формуванню людського капіталу та є фундаментом суспільства третього тисячоліття.

У пошуках конкурентних переваг нової економіки, заснованої на знаннях, вчені сходяться на тому, що її основою стає наука і зростаюча роль розвитку сфери НДДКР або використання запозичених (придбаних) іноземних технологій з адаптацією до місцевих умов: „Економіка знань – це економіка, в якій головною продуктивною силою є наука” [1]; „Економіку знань” характеризує в першу чергу постійне зростання частки НДДКР у загальних витратах держави і приватних фірм, ... а також стабільним ростом капіталізації висо-

конаукових фірм” [7]; „... для забезпечення конкурентноздатності власної продукції або технології на світовому ринку за рахунок нових знань – шляхом стимулювання розвитку сфери НДДКР, системи освіти, науково-технічної інфраструктури, інформаційних технологій ...” [8].

Вища школа, щоб відповідати вимогам сучасності, у системі виробництва і розповсюдження знань переходить до моделі дослідницького університету, де всі навчальні компоненти і завдання інтегруються у „трикутнику знань”: освіта – дослідження – інновації, оскільки „істотно зростає роль методологічних, системних, міждисциплінарних знань людини, необхідних для раціонального й осмисленого оперування з різноманітними знаннями і даними з метою вирішення нових, нестандартних проблем” [5]. Академік М.З.Згуровський сформулював низку важливих завдань у напрямку руху університетів до суспільства знань:

1. Навчальні програми мають забезпечувати студентів базовими знаннями і навичками, необхідними для розвитку можливостей і потреб оновлювати свої знання впродовж усього життя.
2. Навчальні заклади повинні пропонувати ширший вибір програм короткотермінового навчання для різних категорій людей з різноманітними мотиваціями і цілями.
3. З метою задоволення потреб галузей економіки, що швидко змінюються, необхідно мати ефективні механізми взаємодії з ринком праці, і на цій основі здійснювати корекцію навчальних програм.
4. Процедури оцінювання якості навчання мають бути відмінні від традиційних. Очевидно, оцінюватись мають кваліфікація, здібності і знання випускників.
5. Потребують змін традиційні університетські дисципліни, зменшення дистанції між фундаментальними та прикладними дослідженнями, і в результаті – виникають міждисциплінарні і

мультидисциплінарні програми навчання у підготовці фахівців, орієнтованих на вирішення складних міждисциплінарних проблем.

6. Впровадження нових педагогічних підходів, що ґрунтуються на альтернативних механізмах передачі знань, одночасне використання мультимедійних засобів, комп'ютерів та Інтернету, це дозволяє зробити процес навчання більш інтенсивним й інтерактивним.

Зустрічаються погляди вчених на економіку нового типу як наступну стадію розвитку індустріальної ери, називаючи економіку знань економікою „щоденної технологічної революції” [1] або четвертої технологічної епохи. Технологічний прогрес у 70-80 рр. минулого століття з мікроелектронною технологією в своїй основі викликав „другу індустріальну революцію”, що змінила розвиток і пріоритети цивілізації та забезпечила прихід нового „постіндустріального” суспільства. Відкривши властивості інформації, економіка вивела її на перше місце впливу у житті суспільства та формується як інформаційна економіка.

За даними досліджень 2000 рік був історичною межею, коли вартість інтелектуального продукту в міжнародному економічному обміні зрівнялася з вартістю товарної маси, а оцінки Всесвітнього економічного форуму та інших експертів дають підстави зробити висновки про наявні ознаки переходу від економіки, заснованої на використанні природних ресурсів, до економіки знань [6]: вартість інтелектуального потенціалу сучасного розвитку в нових секторах економіки перевищує вартість основних фондів традиційних галузей індустрії; інвестиції в знання зростають швидше, ніж вкладення в основні фонди підприємств; витрати на інформацію становлять в середньому три чверті доданої вартості сучасної продукції; 90 % усього обсягу знань, що накопичені людством, отримано за останні три десятиліття; 90 % загальної кількості вчених та інженерів, підготовлених за всю історію цивілізації, є нашими сучасниками;

економічне зростання в інноваційно-активних країнах на 50 % залежить від впроваджених технологій, інші 50 % порівну – від ефективності функціонування суспільних інститутів та макроекономічного середовища.

Концепція постіндустріального суспільства як філософська та загальносоціологічна теорія розвитку розроблена такими дослідниками, як: соціолог Д.Белл, американський вчений Дж.Гелбрейт, американський соціолог М.Кастельс, філософ, економіст і соціолог Е.Тоффлер, а термін „постіндустріальне суспільство” введено у науковий вжиток у 1958 р. американським соціологом Д.Рісменом.

У постіндустріальних країнах поступово зникають основні атрибути індустріального суспільства, такі як зростання виробництва енергоносіїв, нарощування обсягів виробництва та ін. Для постіндустріальної економіки індустріальні процеси вже не є вирішальними у соціальних змінах, натомість характерним, і для сьогодення в Україні також, є стрімке прискорення науково-технічного прогресу та перевага галузей, що в своїй основі мають інформаційно-комунікаційні технології. Саме ці чинники стають визначальними у впливі на зміну способу життя людини й структурування сучасного суспільства. В такому суспільстві гармонійно поєднуються технічна та соціальна сфера без домінування однієї з них, а навпаки вони діють у повному взаємопроникненні задля подальшого суспільного прогресу. Тенденції розвитку соціально-економічних процесів нині є такими, що визначаються як лібералізація економіки, де виробничі відносини на підприємствах є ринковими за формою і поступово наповнюються новим змістом, стаючи все більш усупільненими. У світі виникла не просто ліберальна економіка, а соціально орієнтована ліберальна економіка.

Теруя Нагао, професор інформації і рішень японського університету Цукуба, пише: „поділ мислення і дії за традиційною моделлю ... може бути доречним для постійної технології, але він навряд чи є відповідним швидкому технологічному прогресу”. Оскільки технології є більш складними і змінюються

частіше, ніж у минулому, від робітників очікують, що вони будуть більше знати про суміжні і наступні завдання [9, 256-257]. Тобто, змінюється структура трудових або більш узагальнено – економічних знань. Більш успішним є той фахівець і та людина, хто вміло використовує свої знання та перетворює їх у власний капітал і (як мінімум) у доходи підприємства, організації та (як максимум) регіону і суспільства в цілому. Інтелектуально розвинена людина, професіонал, вкладаючи свої сили і нематеріальний капітал, прагне оптимізувати ці внески в обраній сфері життєдіяльності.

Ключовою відмінністю освіти нового тисячоліття є безперервна освіта впродовж усього життя людини, яка в першу чергу орієнтує на набуття під час навчання у вищому навчальному закладі таких навичок, що передбачають розвиток особистості і дозволяють бути відкритою до нових знань, легко адаптуватися до мінливих економічних перетворень, перекваліфікуватися до запитів суспільства. У контексті неперервної освіти базова сукупність знань на відтворювальній основі замінюється системою професійних і соціальних компетенцій. В умовах інформаційного вибуху і мегаобсягів різного роду знання майбутньому фахівцеві для успішної життєтворчості слід обирати ті знання, які є довготривалими цінностями.

Один з головних ідеологів суспільства нового типу Елвін Тоффлер не дає однозначного визначення новій цивілізації, але у всіх своїх творах наводить ґрунтовну характеристику її відмінно нового характеру. Він вважає, що перехід від індустріалізму до економіки з базою на комп'ютерах ознаменований не „деіндустріалізацією” чи розпадом економіки, а стрибком до революційної системи виробництва і трансформуванням „пролетаріату” до „когнітаріату”, оскільки з малою кількістю зайнятих фізичною працею в економіці „пролетаріат” нині знаходиться в меншості і більше замінюється „когнітаріатом” [9, 45].

Економіку знань як економіку інноваційного типу вчені характеризують, як таку, що стане фундаментом у розвитку суспільства

знань. Ніко Штер називає такий період суспільного розвитку „епохою працівників знання”. „Суспільне відтворення не є лише фізичний процес, воно завжди є відтворення культури, що означає відтворення знання”. І далі: „Особливістю ж нинішнього етапу є те, що число професій, сполучених із заснованою на знанні працею, зростає, у той час як частка робочих місць, що вимагають обмежених когнітивних навичок, стрімко скорочується. У результаті усе менше людей зайняті в сфері матеріального виробництва” [10]. Нематеріальні (тобто інтелектуальні) ресурси грають усе більш важливу роль, витісняючи роль фізичного капіталу, матеріальних ресурсів [2]. Звичайно, це привело до змін характеру виробництва, і людський інтелект, таким чином, займає місце безпосередньої та головної виробничої сили нової технологічної ери. Робити метал добре, але було б ще краще той же метал використовувати. Тому що добробут людей, рівень розвитку економіки залежить від того, наскільки країна може робити і використовувати власні ресурси, серед яких і знання [1].

Як бачимо, науковими діячами дається опис економіки нового типу, заснованої на інтелектуальній праці, на людському капіталі.

У контексті економіки знань значимість знання вченими розглядається під двома кутами зору. Більш широким є поле досліджень освітнього спрямування, тобто за прямим завданням освіти надавати знання, а молоді опановувати зміст освіти. Менш досліджуваною є площина реалізації набутих в освіті знань, що має безпосередній зв'язок з економічною сферою. Молодий фахівець після завершення вищого навчального закладу повинен не тільки мати набір знань, їх потрібно вдало презентувати для отримання належного місця працевлаштування, щоденно впроваджувати на робочому місці, розвивати з плином часу і, вдосконалюючись самому, збагачувати суспільство.

У підсумку зазначимо:

- економіка знань є інноваційною моделлю розвитку суспільства, має доволі широкі тлумачення, охоплює дотичні

- питання від інфоекономіки до суто виробничих процесів, отже, є міждисциплінарною та інтегративною;
- все більш тісна конвергенція трьох сфер суспільної діяльності „наука – освіта – інфокомунікації” стають фундаментом у розвитку суспільства знань;

- провідна суспільна роль належить знанням як джерелу нововведень, наука у світі стає капіталовкладенням, а новий зміст праці та функціонування економіки підводить знання фахівців ще на вищій щабель.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Аджимуратова Я.* Знання на хлеб не намажешь. – www.glavred.info/article/2005.html
2. *Бахманов А.* “Общества знания” – светлое будущее всего человечества. Реферат доклада ЮНЕСКО “К обществам знания” – <http://www.cprf.ru/news/articles/world/38692.html>
3. *Гейць В.М., Александрова В.П., Бажал Ю.М.* та ін. Економіка знань та її перспективи для України / За ред. В.М. Гейця. – К.: Ін-т економічного прогнозування НАН України, 2005. – 168 с.
4. *Давенпорт П.* Канадские университеты и “экономика знаний” // Вестник Финансовой академии. – 2000. – № 1(13). – С.40-45.
5. *Згуровський М.* Суспільство знань та інформації — технології, виклики та перспективи // Дзеркало тижня. – 2003. – №19 (444).
6. *Макаров В.Л.* Экономика знаний: уроки для России // Вестник РАН. – 2003. – Т.73 – № 5. – С. 450-456.
7. *Полозков С., Семенов Т.* Исследование различий влияния знания и информации на развитие общества // Экономист. – 2005. – № 2. – С.46-50.
8. *Степанов Ю.* Экономика знаний или интеллектуальное общество? // Наша власть: дела и лица. – 2006. – №10. – С. 52-56.
9. *Тоффлер Э.* Метаморфозы власти / Пер. с англ. – М.: Издательство АСТ, 2003. – 669 с.
10. *Штер Н.* Мир из знания // „Deutschland” – Frankfurter Societats-Druckerei GmbH. – 2001. – №1. – <http://knowledge.isras.ru/sj/sj/sj2-02stehr.html>
11. <http://www.osvita.org.ua/articles/48.html>

Стаття надійшла до редакції 15.03.2007 р.

